

Research Paper

Evaluation of People's Participation in the Preparation of the Rural Guiding Plan (Case Study: Dehgolan County, Eilagh Southern District Villages)

Fardin Shiri¹, Mehdi Pour Taheri ^{2*}, Abdolreza Roknedine Eftekhari³

1. MSc in Geography & Rural Planning (Physical _ spatial), Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor in Geography & Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

3. Professor in Geography & Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Received: 2024/02/12

Accepted: 2024/08/27

ABSTRACT

Currently, the strategies implemented for rural guidance have failed to adequately address the fundamental requirements of rural communities, primarily due to the reliance on top-down, centralized methodologies; consequently, participatory approaches have emerged as a critical countermeasure to these hierarchical planning paradigms. Consequently, the primary objective of this research is to assess the engagement of individuals in the formulation of guide plans utilizing a participatory approach and to juxtapose this with prior experiences related to guide plan development, with the ultimate aim of utilizing the findings from this comparative analysis to establish a foundational framework for the development of a novel service description within the scope of preparing rural guide plans through the involvement of local populations. The methodological framework employed in this research is characterized as mixed-methods. The requisite data were procured through the compilation of documents and field surveys conducted via the establishment of collaborative workshops. The statistical population encompasses 20 villages situated within the Eilagh Southern District subset of Bolban Abad Division, located in Dehgolan city, of which 9 villages possessing guide plans were systematically selected as samples organized into 5 groups. To scrutinize the hypotheses, the SPSS software was employed, utilizing ANOVA, Tukey, and T tests for the analysis of two dependent groups, alongside ArcGIS software. The findings indicated that, as per the respondents, the physical-technical index is regarded as paramount. Furthermore, the current assessment of indicators related to public participation in the formulation of rural guide plans, when compared to its significance, is perceived to be below the average threshold and has been appraised as existing in an unstable condition.

Keywords:

Sustainable Physical Planning, Rural Guide Plan, Participatory Approach, Eilagh Southern District

*Corresponding Author: Associate Professor in Geography & Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

ORCID: 0000 0002 5267 0538

mahdit@modares.ac.ir

C

Extended Abstract**Introduction**

Currently, rural guideline plans constitute fundamental operations that are developed, sanctioned, and executed with the objective of orchestrating the physical advancement of rural regions within the nation. The spatial disarray prevalent in rural areas necessitates the implementation of physical planning in accordance with the rural guideline framework. A principal and significant impediment to the effective realization of rural guideline plans has been the inadequate engagement of the rural populace in the development process. Furthermore, due to the prevailing top-down and centralized approach, these plans have failed to adequately address the essential requirements of the rural community, and the recurrence of this scenario undermines the prospects for achieving sustainable development in rural locales. In this context, informed by critical paradigms in sustainable rural development, the participatory approach has emerged as a fundamental countermeasure to top-down methodologies and pronounced decentralization in planning practices. Engaging community participation in rural development initiatives is likely to enhance their impacts, increase stakeholder satisfaction with the plans, and foster their commitment to the execution of these initiatives, ultimately facilitating physical transformations within rural settlements and promoting sustainable development. Consequently, the active involvement of the community in such initiatives is imperative and may facilitate decentralization. Given the extensive number of villages across the country, coupled with a multitude of engagements associated with the rural guideline plans, the dual significance of developing rural guideline plans and the essential involvement of village inhabitants in these initiatives provides a compelling rationale for scholarly assessments in this domain.

Methodology

This investigation has employed a participatory approach through the development of rural guide plans with active involvement from community members. The methodological framework of this investigation is categorized as mixed-methods (quantitative and qualitative) owing to its inherent characteristics. The requisite data were amassed through document analysis and field surveys conducted via collaborative workshops. Concurrent with the execution of collaborative workshops, a questionnaire instrument was also administered. The statistical population for this investigation comprises 20 villages within the Eilagh Southern District, from which 9 villages possessing an existing guide plan were chosen. These villages were systematically selected as samples organized into 5 distinct groups (farmers, non-farmers, local administrators, youth and elderly males, urban planners). The sampling method employed was purposive sampling. A total of 150 individuals participated in the workshops, and 37 questionnaires (one questionnaire per group) were disseminated and subsequently completed. The primary hypothesis of the investigation was articulated with respect to the significance of the physical-technical index as perceived by the local populace. The secondary hypothesis of the investigation was posited on the premise that the status of technical-physical, economic, socio-cultural, environmental, and institutional-organizational indicators is perceived as unstable by the local community. To operationalize the research hypotheses, 5 indicators and 92 items were utilized across two dimensions: importance and current situation. For the analysis of the hypotheses, SPSS and ArcGIS software packages were employed.

Results and discussion

A one-way analysis of variance (ANOVA) was employed to assess the initial hypothesis of the study concerning the heightened significance of the physical-technical index as perceived by the local populace in the formulation of rural guide plans, with the findings indicating a notable disparity among the indices of technical-physical, economic, social-cultural, environmental-institutional, and organizational factors. Furthermore, descriptive statistics corroborate this finding. Moreover, Tukey's test was employed to ascertain the disparities among the evaluation indicators concerning community involvement in the formulation of rural guide plans, revealing a statistically significant distinction between the physical-technical index and the environmental index in comparison to other indices. Furthermore, the technical-physical

index exhibits a superior mean relative to the remaining indices, thereby signifying its heightened importance. In light of the aforementioned observations, it can be inferred that, from the perspective of local inhabitants, the physical infrastructure of the villages is of considerable value and significance; however, concurrently, the realization and execution of its objectives remain at a deficient level. The physical infrastructure of the villages is presently confronted with numerous challenges. This predicament can be attributed, on one hand, to the formulation of the service description of the guide plan utilizing a repetitive framework applicable to all rural regions of the nation, and on the other hand, to the markedly inadequate involvement of local residents in the process of developing the guide plan. The lack of individual engagement in the formulation and endorsement of plans leads to a diminished consideration of their desires and requirements, ultimately resulting in feelings of estrangement from these plans. Furthermore, in order to examine the second hypothesis of the study concerning the perspectives of local inhabitants regarding the volatility of various indicators (technical-physical, economic, socio-cultural, environmental, and institutional-organizational), a T-test was employed for two dependent groups. The findings indicated a significant disparity between the average importance level and the prevailing status of the indicators. Consequently, it can be inferred that the existing condition of the evaluative indicators pertaining to community involvement in the development of rural guiding plans is appraised to be below the average in relation to the importance assigned to it; additionally, the diverse facets of the current service framework provided by the rural leadership plan have proven inadequate in fulfilling the requirements of rural residents, thereby failing to achieve success across all dimensions of rural development, including physical, economic, social, environmental, and institutional-organizational aspects. The repercussions of this inadequacy include the depletion of village capital and resources, a lack of effectiveness and efficiency, dissatisfaction among the village populace with the guiding plan, reluctance among villagers to utilize the guiding plan post-completion, insufficient attainment of sustainable development objectives, and the unsuccessful realization of optimal execution of the rural guiding plan.

Conclusion

As one of the most significant and locally oriented development initiatives in recent decades, the Rural Plan is encountering inadequate engagement from the community during its formulation process. While active participation constitutes a fundamental tenet of sustainable development within programs, it serves not only to facilitate development but also to empower local communities, thereby augmenting their influence in decision-making pertaining to their future and ultimately endorsing and safeguarding the guiding plans. Research conducted in the villages of the Eilagh Southern District in Dehgolan city has revealed that the involvement of villagers in the formulation of the guiding plan is markedly low, and the genuine needs of the local populace are misaligned with the operational frameworks of these plans. Furthermore, investigations in the aforementioned villages indicate that the engagement of community members in the preparation of the guiding plan is deficient, and the authentic requirements of the residents do not correspond with the established parameters of these plans. Currently, the ineffectiveness of numerous rural development initiatives, particularly the guiding plan, can be attributed to the insufficient participation of the populace. Given these observations, it can be asserted that the absence of involvement from local community members renders the process of formulating rural guiding plans ineffective, ultimately depleting the region's resources, capacities, and capabilities, and resulting in detrimental impacts across physical, economic, social, and environmental spheres that are not easily rectifiable. Therefore, in light of contemporary rural development methodologies such as strategic planning, participatory planning, interactive planning, integrated approaches, and participatory approaches within the framework of sustainable local development, it is imperative to reassess the process of developing physical plans, including the rural guiding plan.

ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دهگلان، روستاهای دهستان نیلاق جنوبی)

فریدین شیرینی^۱، مهدی پورطاهری^{۲*}، عبدالرضا رکن الدین افتخاری^۳

۱. کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی (کالبدی _ فضایی)، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده	تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶
امروزه طرح‌های هادی روستایی به دلیل اعمال راهبرد بالا به پایین و تمرکزگرا نتوانسته‌اند پاسخگوی نیازهای اساسی جامعه روستایی باشند و روش‌های مشارکتی به عنوان پاسخی ریشه‌ای به رویکردهای بالا به پایین در برنامه‌ریزی‌ها شکل گرفته است. از این رو، هدف از این پژوهش، ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح هادی از طریق رویکرد مشارکتی و مقایسه آن با تجارب قبلی طرح هادی است تا در نهایت با نتایج حاصل از قیاس صورت گرفته، بتوان جهت زمینه‌سازی برای ایجاد شرح خدمات جدید در بستر تهیه طرح‌های هادی روستایی از طریق مشارکت مردم محلی دست پیدا کرد. روش‌شناسی این پژوهش، از نوع ترکیبی یا آمیخته است. داده‌های مورد نیاز به صورت اسنادی و پیمایش میدانی با تشکیل کارگاه‌های مشارکتی گردآوری شدند. جامعه آماری شامل ۲۰ روستای دهستان نیلاق جنوبی تابع بخش بلبان‌آباد واقع در شهرستان دهگلان است که از این تعداد، ۹ روستا که دارای طرح هادی بودند در قالب ۵ گروه به عنوان نمونه انتخاب شدند. جهت تحلیل فرضیات در قالب نرم افزار SPSS از آزمون‌های <i>Tukey ANOVA</i> و <i>T</i> برای دو گروه وابسته و نرم افزار ArcGIS استفاده شده است. نتایج نشان داد که از نظر پاسخگویان، شاخص فنی _ کالبدی از اهمیت بیشتری برخوردار است. همچنین وضع موجود شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی نسبت به میزان اهمیتی که برای آن در نظر گرفته شده، از وضعیت پایین‌تر از حد متوسط برخوردار بوده و در وضعیت ناپایدار ارزیابی شده‌اند.	
واژگان کلیدی:	
برنامه‌ریزی کالبدی پایدار، طرح هادی روستایی، رویکرد مشارکتی، دهستان نیلاق جنوبی.	

۱. مقدمه

با توجه به تغییرات مناطق روستایی در گذر زمان، تلاش‌هایی برای بهسازی و تجدید حیات بافت روستاها با روش‌های علمی، از نیمه دوم قرن بیستم آغاز شده است. در چارچوب توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی طرح‌های هادی

روستایی، اولین اقدام سازمان یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی کالبدی روستاهای کشور است، که می‌تواند یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدیریت توسعه روستایی در ایران باشد (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۷). طبق نظریه‌های جدید توسعه روستایی از جمله توانمندکردن جامعه محلی، ظرفیت‌سازی و فرآیند مشارکت‌پذیری در چارچوب رویکردهای توسعه پایدار، لازم است که بازنگری اساسی در اصول و قوانین مرتبط با تهیه طرح‌های کالبدی به‌ویژه طرح هادی روستایی انجام گیرد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۴۷ و ۲۴۸). با نگاهی به تجربه تاریخی ایران از شکست و ناکارآمدی فرآیند توسعه روستایی به دلیل اعمال راهبرد بالا به پایین در توسعه حکایت می‌کند (اسدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۲). روند توسعه در گذشته، ناظر بر گزینه کار برای مردم روستایی بود. اما امروزه و از چشم‌انداز مشارکتی بر گزینه کار به وسیله مردم روستایی تأکید می‌شود. بدین ترتیب، جهت تشخیص، تجزیه و تحلیل مسائل و رویدادها و در نتیجه تصمیم مقتضی در مواجهه با شرایط پیش‌بینی نشده و متغیر، توانمندسازی مردم روستا کمک مؤثری به این مسائل خواهد کرد (حیاتی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۷۶). در حالیکه گاه‌گاه مشاهده شده در یک منطقه، بدون در جریان قرار گرفتن روستاییان آن منطقه، طرح‌های آبادانی اجرا می‌شود و پس از اتمام برنامه‌ها و پروژه‌ها، به دلیل عدم مشارکت دادن روستاییان در جریان تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی، مردم محلی تمایلی به استفاده و بهره‌برداری از آن ندارند. برای جلوگیری از رخداد چنین مشکلی، مشارکت روستاییان هنگام تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی، لازم است (نجفی کاتی و میرزاعلی، ۱۳۹۱: ۱۲۰). از جنبه الگوی مدیریتی حاکم بر طرح هادی روستایی در کشور باید گفت که با توجه به اصلاحیه نهایی شرح خدمات طرح هادی (در سال ۱۳۸۴) که بر لزوم مشارکت مردم در تمامی مراحل (تهیه، اجرا و بازنگری طرح) تأکید دارد؛ ولی در عمل به دلیل غلبه رویکرد بخشی و نگاه از بالا به پایین و دستوری در الگوی طرح، توجه به مردم و مشارکت آنان در فرآیند مدیریت طرح بسیار کم‌رنگ است (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۴). جلب مشارکت مردمی در برنامه‌های عمرانی روستایی موجب بهبود اثرات بیشتر، رضایت آنان از طرح‌ها و متعهد شدن بیشتر آن‌ها در اجرای این طرح خواهد شد (Valencia et al., 2010: 70) که در نهایت تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی و توسعه پایدار را به‌همراه دارد (Zasada et al., 2017: 4). این در حالیست که یکی از موانع اصلی و مهم تحقق نیافتن اجرای بهینه طرح‌های هادی روستایی، ضعف در مرحله تهیه طرح‌های هادی روستایی و مشکلات موجود در این زمینه است (جعفرپور، ۱۳۹۱: ۱۱). بنابراین، با وجود تعداد کثیری از روستاها در کشور و گسترش فعالیت‌های طرح هادی روستایی، حضور فعال مردم در این گونه طرح‌ها الزامی است و می‌تواند منجر به تمرکززدایی شده و کاهش محدودیت‌های برنامه‌ریزی بالا به پایین را به همراه دارد (برقی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۳). بر این مبنای، اهمیت تهیه طرح‌های هادی روستایی از یک طرف و ضرورت مشارکت روستاییان در این طرح‌ها از طرف دیگر می‌تواند توجیهی مناسب جهت ارزیابی‌های علمی در این رابطه باشد (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۸۲).

بر این اساس طبق بعضی از تحقیقات صورت گرفته بسیاری از طرح‌های هادی روستایی دارای مشارکت ضعیف جامعه روستایی در فرآیند تهیه آن بوده، که مشخص است تکرار این وضع آینده روشنی را جهت پیشبرد و رسیدن به توسعه در سطح روستاهای کشور نشان نمی‌دهد. این موضوع در استان کردستان به‌عنوان سطح کلان و شهر دهگلان در سطح خرد نیز وجود دارد. با توجه به تعداد جمعیت قابل توجه نقاط روستایی در این شهرستان، ضروری است که

مشارکت جامعه روستایی را سرلوحه تهیه طرح‌های توسعه‌ای به‌ویژه تهیه طرح‌های هادی روستایی که یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین طرح‌های توسعه‌ای در مناطق روستایی است، قرار دهند. بنابراین قصد بر آن است که به ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح هادی از طریق رویکرد مشارکتی (بررسی میزان اهمیت شاخص‌ها از نظر مردم محلی برای استفاده در تهیه طرح‌های هادی آینده) و مقایسه آن با تجارب قبلی طرح هادی (که منظور وضع موجود طرح هادی که قبلاً اجرا شده) و شناسایی نقاط قوت و ضعف آن با تعدادی از شاخص‌های تعیین شده علمی اقدام شود و در نهایت با نتایج حاصل از قیاس صورت گرفته، بتوان جهت زمینه‌سازی برای ایجاد شرح خدمات جدید در بستر تهیه طرح‌های هادی روستایی از طریق مشارکت مردم محلی دست پیدا کرد. بر این اساس پرسش نخستین این تحقیق این است که وضعیت تهیه طرح هادی روستایی با استفاده از شاخص‌های رویکرد مشارکتی در روستاهای دهستان نیلاق جنوبی چگونه است؟

۲. مبانی نظری

از جمله رویکردهای مهم در عرصه "توسعه پایدار روستایی"^۱، رویکرد فیزیکی _ کالبدی است (رسولی، ۱۳۹۶: ۲۰۲). بنابراین، برای رسیدن به ثبات اقتصادی _ اجتماعی و ارتقاء کیفیت محیطی مبتنی بر عدالت و برابری، به برنامه‌ریزی کالبدی نیاز است (Oduwaye & Gamu-kaka, 2007: 4). در واقع در برنامه‌ریزی کالبدی تلاش نظام‌مند آرایه رهنمودهای اساسی برای مناطق و فعالیت‌های اقتصادی، سکونت و محیط‌زیست روستایی است (Parsons, 2006: 15). تجربیات بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه جهان نشان می‌دهد که "برنامه‌ریزی توسعه کالبدی"^۲ مناطق روستایی عمدتاً با "رویکرد سرزمینی"^۳ و در بستر توسعه پایدار انجام شده است (پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۹). همچنین تغییر تدریجی از رویکرد توسعه روستایی با مدل توسعه برون‌زا به سمت مدل توسعه درون‌زا، از الزامات دیدگاه سرزمینی در بستر توسعه پایدار محسوب می‌شود (طالشی و عزیزپور، ۱۳۹۶: ۲۷). رشد اقتصادی، بهبود شرایط اجتماعی، حفاظت از ارزش‌های طبیعی از ویژگی‌های مهم توسعه پایدار روستایی است که بایستی از طریق "رویکرد پایین به بالا"^۴ و استفاده پایدار و مشارکتی از منابع محلی به‌وجود آید (Pugliese, 2001: 113). کاستی‌های موجود در رهیافت‌های به‌کار رفته قبلی در زمینه توسعه و پیامدهای منفی آن، باعث شد که از دهه ۱۹۷۰ به بعد به "رویکرد مشارکتی"^۵ توجه بیشتری شود (ظاهری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۷). جامعه روستایی به‌عنوان اولین عرصه شکل‌گیری اجتماعات انسانی، نیازمند مشارکت و همکاری همه اجزای آن است (Wang & Dai, 2013: 118). رید مشارکت را فرایندی تلقی می‌کند که افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها از طریق آن نقش فعالی در تصمیم‌گیری و اجرای تصمیماتی دارند که مستقیماً بر آن‌ها تأثیر گذارند (Reed, 2008: 2418). والنسیا بیان می‌کند جلب مشارکت مردمی در برنامه‌های عمرانی روستایی موجب بهبود اثرات بیشتر و رضایت آنان از طرح‌ها می‌شود. همچنین مشارکت آن‌ها موجب متعهد

¹ Sustainable Rural Development

² Physical Development Planning

³ Territorial Approach

⁴ Bottom-up Approach

⁵ Participatory Approach

شدن بیشتر آن‌ها در اجرای این طرح خواهد شد (Valencia et al., 2010: 70). علاوه بر این، مشارکت در سه سطح طراحی برنامه، پیاده‌سازی و ارزشیابی و بررسی پیامدهای اجرایی برنامه یا طرح خاص مورد توجه قرار می‌گیرد (Stefano, 1333).

"طرح هادی روستایی"^۱ با در پیش گرفتن رویکردی مبتنی بر محوریت تحولات کالبدی جهت توسعه، در پی دگرگون کردن کالبد روستاها و به تبع آن، توسعه روستایی خواهد بود (خرشادی‌زاده و اسمعیل‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۳۴). آن چه ضرورت برنامه‌ریزی کالبدی در راستای طرح هادی روستایی را محرز می‌کند، نابسامانی وضع کالبدی مناطق روستایی است (جلالیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). این نابسامانی‌ها در عرصه‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی در فضاهای روستایی نشان دهنده کارایی ضعیف و اثربخشی پایین برنامه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی است (رضوانی، ۱۳۹۳: ۲۵۶ و ۲۵۷). طرح هادی روستایی عبارت است از "طرحی که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تجاری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی با طرح جامع ناحیه‌ای تعیین می‌کند" و چهار هدف عمده شامل: ۱- ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی ۲- هدایت وضعیت فیزیکی روستا ۳- تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی و ۴- ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستائیان و خدمات زیست - محیطی و عمومی را دنبال می‌کند (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۹۱: ۱۰۲). به لحاظ حاکمیت برنامه‌ریزی کلاسیک، تجربه کم مشاوران با "برنامه‌ریزی مشارکتی"^۲ و تعاملی و زمان‌بر بودن طرح‌های مشارکتی، به شرکت دادن مردم در تهیه و اجرای طرح‌های هادی کمتر بها داده می‌شود و حداکثر مشارکت مردم را می‌توان بخشی از تأمین منابع مالی، نیروی انسانی ساده و منبع اطلاعاتی دانست (رسولی، ۱۳۹۶: ۲۰۶ و ۲۰۷). مشارکت بیشتر گروه‌های آسیب‌دیده، به‌ویژه گروه‌های به حاشیه رانده شده، در فرآیند مشارکت امری ضروری است تا فرصت‌های بیشتری به آن‌ها داده شود تا نیازها و مشکلات واقعی خود را برآورده کنند (Akbar et al., 2020: 14). در این راستا برنامه‌ریزی مشارکتی به‌دلیل فراهم آوردن فرصت‌هایی برای اشتراک مساعی روستائیان در تصمیمات و امور کاربری منابع سبب حصول و برقراری دموکراسی می‌شود (Ozerol & Newig, 2008: 644). بر اساس مطالعات صورت گرفته و تجارب به‌دست آمده از مهم‌ترین مشکلات طرح هادی در روند تهیه می‌توان به ابزاری بودن مشارکت و مداخله‌گر بودن دستگاه‌های اجرایی به جای تسهیلگر بودن، کم‌توجهی به تمامی اقشار روستایی در تهیه طرح هادی، ضعف اقدامات آموزشی - ترویجی، عدم مشارکت جدی مردم در مراحل مختلف طرح، برخورد همسان در تمامی روستاها که به اقدامات هم‌شکل در روستاها انجامیده، کم‌توجهی به دانش بومی، درک نادرست از روابط پیچیده روستائیان، فقدان تعامل مؤثر با سازمان‌های محلی فعال روستایی، غفلت از اصل توانمندسازی و ضعف تعاملات بین دستگاهی اشاره کرد (حسینی‌حاصل، ۱۳۹۰: ۳۰۵-۳۰۳). در این چارچوب است که "برنامه‌ریزی راهبردی"^۳ کالبدی

¹ Rural Guiding Plan

² Participatory Planning

³ Strategic Planning

طرح‌هایی چون طرح هادی روستایی و مانند آن به عنوان هسته‌های نخستین توسعه کالبدی از این تحولات تأثیر پذیرفته و شیوه برنامه‌ریزی خود را به ارتباطی، مشارکتی و محلی تغییر داده‌اند تا پایداری را در ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی نهادینه سازند و خوشبختی، کامیابی، سلامتی، زندگی شرافتمندانه و حق توسعه یافتگی را در روستا تسهیل کنند. بر همین اساس است که در نظام نوین طراحی برنامه‌ریزی راهبردی به اصول کلیدی مانند مشارکت، پیوستگی درونی و بیرونی طرح و مسائل زیست‌محیطی بیش از پیش توجه می‌شود (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۴۸ و ۲۵۷). بنابراین، با ارزیابی نتایج اجرای این طرح‌ها از دیدگاه روستائیان، می‌توان نسبت به نیازهای روستائیان و نیز نقاط ضعف و قوت این طرح‌ها بعد از اجرای آن‌ها آگاهی یافت و از نتایج آن در برنامه‌ریزی و تهیه طرح‌های هادی در آینده مدد گرفت تا بر میزان رضایت‌مندی جوامع روستایی از عملکرد آن‌ها در طرح‌های بازنگری افزوده گردد (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶۶).

بنابر مباحث بیان شده مبتنی بر رهیافت‌های جدید برنامه‌ریزی کالبدی با پارادایم توسعه پایدار محلی، رهیافت حاکم بر پژوهش برنامه‌ریزی مشارکتی بر بستر رویکرد سرزمینی است؛ که می‌تواند ارزیابی طرح‌های هادی روستایی را در جهت تحقق توسعه پایدار محلی تبیین کند. شکل شماره (۱) مدل مفهومی پژوهش منتج از مبانی نظری را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۱- مدل مفهومی پژوهش

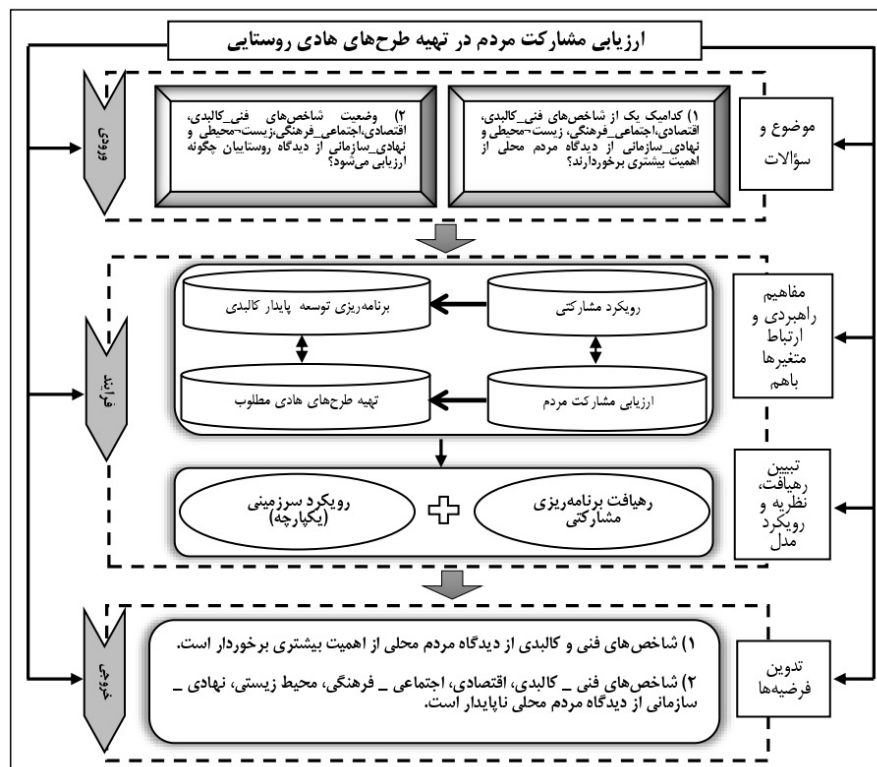

Figure 1- Conceptual model of the research

۳. پیشینه تحقیق

مطالعات و ارزیابی‌های فراوانی با عناوین مختلف در خصوص طرح‌های هادی روستایی انجام شده است که هر یک از آن‌ها بخشی از ابعاد آن را مورد توجه قرار داده‌اند. با مروری بر مطالعات انجام شده، مشخص شد که در زمینه تهیه طرح‌های هادی روستایی بخصوص فرایند مشارکتی بودن آن با روش کمی - کیفی برای جمع‌آوری اطلاعات، مطالعات گسترده‌ای صورت نگرفته است. بنابراین در جدول (۱) به برخی از مهم‌ترین مطالعات انجام شده در ارتباط با موضوع پژوهش حاضر اشاره می‌گردد.

جدول شماره ۱- پیشینه پژوهش

نویسندگان و سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج به دست آمده
جعفرپور، ۱۳۹۱	ارزیابی فرآیند تهیه طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستای شهرستان چابپاه)	نتایج این تحقیق نشان داد که مؤلفه‌های شرح خدمات طرح‌های هادی بصورت کافی برآورده خواست‌ها و نیاز ساکنین روستا نبوده است و اختلاف معناداری بین گروه‌های مردم و سازمان-ها در عدم اجرای طرح‌های روستایی وجود ندارد و هر دو نقش یکسانی را در عدم اجرای به موقع طرح هادی بازی می‌کنند.
عزیزپور، ۱۳۹۲	ضرورت بازاندیشی فکری در تهیه طرح هادی روستایی	پژوهش حاضر نشان داده است که تحول و بازاندیشی در تفکر حاکم بر طرح هادی امری محتوم و گریزناپذیر است. چرا که، بسیاری از نظریه‌ها و رهیافت‌های فکری بعلت تحولات گوناگون و همه جانبه در جامعه بشری، پاسخگو و راهگشا برای تبیین و حل مشکلات و نیازهای آن‌ها نیستند. در این مقاله محقق تاکید دارد، رویکرد راهبردی پوشش ساختاری به کارکردی که در تبیین برخی از مسایل جامعه روستایی کشور مورد آزمون قرار گرفته است، می‌تواند زمینه‌ساز کاربرد برنامه‌ریزی فضایی در سطوح و مقیاس‌های مختلف نظام سکونتگاهی به‌ویژه نقاط روستایی قرار گیرد.
افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳	روش‌شناسی مشارکتی در برنامه‌ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی	این مطالعه ضمن تبیین روش‌های نوین تحقیق و پژوهش در فرآیند برنامه‌ریزی کالبدی نواحی روستایی بر مبنای رویکرد پایین به بالا به‌ویژه روش‌های مشارکتی به دخالت دانش محلی یا بومی و دیگر توانایی‌ها و خلاقیت‌های روستائیان در چارچوب برنامه‌ریزی ارتباطی تأکید کرده و با کاربست عملی آن در طرح تدوین برنامه راهبردی توسعه کالبدی نواحی کشور، حرکت نوینی را آغاز کرده‌اند.
یعقوبی فرانی و معتقد، ۱۳۹۳	موانع مشارکت روستائیان در طرح-های هادی روستایی شهرستان همدان	نتایج تحقیق یعقوبی و معتقد نشان داد که موانع مشارکت مردم در طرح هادی روستایی در شهرستان همدان در چهار گروه دسته‌بندی شدند، که (نادیده گرفتن توانمندی‌های مردم) اولین عامل با بیشترین تأثیر بود. (ضعف آگاهی، توانایی و انگیزه مردم)، (ضعف عملکرد نهادهای مجری طرح) و (نارضایتی مردم از طرح هادی) دیگر عواملی بودند که بر مبنای نظرات روستائیان، به عنوان بازدارنده‌های مشارکت مردم در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی عمل می‌کنند.
عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۴	بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستائیان در روند تهیه و تصویب و اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دشتستان)	یافته نشان داد که میزان مشارکت روستائیان در تهیه و تصویب و اجرای طرح در حد متوسط است. در بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت نیز عوامل فردی مؤثرترین عامل در مشارکت و عوامل اقتصادی مؤثرترین عامل در عدم مشارکت روستائیان است؛ بنابراین، آگاهی روستائیان می‌تواند زمینه‌ساز افزایش مشارکت و سطح توانمندی اقتصادی روستائیان به‌عنوان مانعی برای مشارکت آنان محسوب گردد.
رسولی و همکاران، ۱۳۹۵	ارزیابی فرآیند تهیه طرح هادی روستایی (نمونه موردی: روستای جامنخانه)	طرح هادی روستایی بدون بهره‌گیری از رویکردهای نوین (برنامه‌ریزی راهبردی و مشارکتی با رهیافت توسعه پایدار کالبدی روستایی و سیاست توسعه با رویکرد چندبخشی) فرآیند دستیابی به اهداف این دسته از طرح‌ها بی‌تأثیر است. اولویت دادن بنیاد مسکن به رشته‌های شهرسازی، برنامه‌ریزی شهری در معیارهای تعیین صلاحیت مشاورین جهت تهیه طرح‌های

هادی روستایی و کم توجهی به متخصصین برنامه ریزی روستایی در این زمینه، دهیار و رئیس شورای اسلامی روستا طبق بند ماده ۱۹۶ قانون برنامه پنجم توسعه کشور به عنوان عضو ناظر و بدون حق رأی در کمیته تصویب طرح‌های هادی باید شرکت بکنند و این ماده بر اساس رویکرد برنامه‌ریزی ارتباطی و تعاملی اصلاً سازگاری ندارد.		
یافته‌های تحقیق نشان داد که متغیرهای سطح سواد، منبع درآمد خانوار، تمایل به ماندگاری در روستا، و انگیزه مشارکت در طرح هادی روستایی با سطح و میزان مشارکت رابطه معنی‌دار دارند. همچنین، بر پایه نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه، متغیرهای انگیزه مشارکت در طرح هادی، منبع درآمد خانوار و تمایل به ماندگاری در روستا تأثیر معنی‌دار بر میزان مشارکت آن‌ها در مراحل مختلف طرح هادی روستایی داشتند و در مجموع، ۸۶/۹ درصد از تغییرات میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی را پیش‌بینی کردند. در ارتباط با سطح مشارکت در طرح، مشارکت مردم بیشتر از نوع مشورتی و اطلاع‌دهی و انگیزه و مشوق‌های مادی بود؛ و به‌طور کلی، سطح مشارکت روستاییان در حد متوسط ارزیابی شد.	بررسی نوع و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: روستای سنگستان همدان)	اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵
نتایج این پژوهش نشان داد که میزان مشارکت روستاییان در تهیه و تصویب و اجرای طرح در حد متوسط است و بین نظرات روستاییان و مسئولین برای مشارکت تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین بین تحصیلات و سن افراد با میزان مشارکت روستاییان در تهیه و تصویب و اجرای طرح هادی، رابطه معناداری وجود دارد و ترتیب همستگی در حد متوسط می‌باشد. ولی بین مشارکت با شغل افراد رابطه معنی‌داری وجود ندارد.	بررسی میزان مشارکت روستاییان در روند تهیه و تصویب طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دشتستان)	عناستانی و موسوی سیده، ۱۳۹۶
نتایج نشان داد که پیچیدگی فرآیندها، بروکراسی، تأخیرها، فقدان اطلاعات در سطح منطقه‌ای و ملی و فقدان فرهنگی ارزشیابی مهمترین عامل عدم موفقیت مصاحبه‌های عمیق و مشارکت مردم محلی هستند؛ و در این زمینه باید در فرایندهای طراحی سیاست توسعه روستایی، به مشارکت بیشتر مردم و همچنین تمام منافع ذینفعان توجه شود؛ و برای موفقیت چنین برنامه‌های ایجاد انگیزه برای مردم محلی و استفاده از پتانسیل توسعه بونی درون‌نوا مناطق روستایی بسیار مهم است.	ارزیابی مشارکتی برنامه‌های توسعه روستایی: یک رویکرد کیفی در مورد تعدیل مالیات کشاورزی در یونان	Eleni et al., 2012

Table 1- Research background

همان‌طور که در جدول (۱) نشان می‌دهد مطالعات مختلفی در زمینه فرآیند تهیه، اجرا و ارزیابی طرح‌های هادی روستایی انجام گرفته است که این گونه تحقیقات عمدتاً به صورت ارزیابی عملکردی طرح بوده و به بررسی میزان تحقق اهداف طرح هادی، عوامل مؤثر بر مشارکت مردم، مشارکت مردم در مرحله اجرای طرح هادی و نیز اثرات اجرایی طرح هادی بر ساختار محیطی، اجتماعی، اقتصادی و به‌ویژه کالبدی _ فضایی سکونتگاه‌های روستایی پرداخته‌اند؛ این پژوهش به موضوع انگاره‌های تجربی و نظری تهیه طرح‌های کالبدی روستایی، در روستاهای دهستان نیلاق جنوبی واقع در بخش بلبان‌آباد از توابع شهرستان دهگلان با رویکرد مشارکتی می‌پردازد. در این زمینه و به‌ویژه در روستاهای دهستان نیلاق جنوبی تاکنون تحقیقی به صورت ارزیابی مشارکت با حضور گروه‌های مردمی صورت نگرفته است. پژوهش حاضر جهت تدوین تهیه طرح‌های هادی جدید بر مبنای رویکردهای نوین است، تا بسترسازی لازم را فراهم کند و از این طریق بتوان ریشه‌های ضعف در طرح‌های هادی روستایی را به کمک مردم پیدا کرد و به رفع آن‌ها پرداخت تا در مراحل بعدی، یعنی در اجرا و برنامه‌ریزی به آسانی و بدون مشکل این روند را طی کند و به آثار و پیامدهای مثبت در کوتاه مدت و بلند مدت منجر شود. در پژوهش حاضر سعی شده است تا با استفاده از روش کمی _ کیفی، نقش مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی مورد ارزیابی قرار گیرد. بنابراین ارزیابی مشارکت مردم در تهیه

طرح‌های هادی روستایی در تحقیقات گذشته، مسبق به سابقه نبوده و تاکنون مورد توجه و عنایت جامعه پژوهش قرار نگرفته است.

۴. روش شناسی و روش پژوهش

این پژوهش از روش رویکرد مشارکتی در قالب تهیه طرح‌های هادی روستایی با مشارکت مردم استفاده کرده است. روش شناسی تحقیق به دلیل ماهیت آن از نوع ترکیبی یا آمیخته و روش‌های جمع‌آوری داده‌ها نیز در قالب کارگاه‌های مشارکتی است. این تحقیق از جنبه هدف، در زمره تحقیقات کاربردی جای می‌گیرد. روش انتخاب نمونه‌ها به شکل نمونه‌گیری هدفمند انجام شده است. در کارگاه‌ها سعی شده تا با انتخاب هدفمند اعضا، از توان و ظرفیت تمامی اهالی روستاها استفاده شود. بر مبنای گروه‌های تشکیل شده در فرایند کار، ۵ گروه در قالب گروه‌های تخصصی که چهار گروه از خود اهالی روستا و یک گروه در سطح شهرستان به شرح جدول شماره (۲) انتخاب شده‌اند.

جدول شماره ۲- گروه‌بندی کارگاه‌های مشارکتی

شرح	گروه اول	گروه دوم	گروه سوم	گروه چهارم	گروه پنجم
نام گروه	مدیران محلی	کشاورزان	غیر کشاورزان	جوانان و سالخوردگان	کارشناسان شهرستان
ترکیب گروه	دهیار شوراها	زارعان دامداران باغداران	کارمندان و سایر مشاغل (کارگاهی و کارگری و ...)	جوانان تحصیل کرده‌گان سالخوردگان	بخشدار کارشناسان مرتبط در بخش یا شهرستان

Table 2- Grouping of collaborative workshops

گردآوری داده‌ها به دو شیوه کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی (با استفاده از برگزاری کارگاه مشارکتی جهت جمع‌آوری داده‌ها مورد نیاز) انجام گرفته است. کارگاه‌های مشارکتی ابزاری برای انتقال اطلاعات و دانش، بهبود ارتباطات کاری و پشتیبانی از کارکردهای مدیریت است. برنامه‌ریزان و مدیران محلی می‌توانند با ایفای نقش تسهیل‌گری و فراهم کردن روش‌های پشتیبانی، در دستیابی به هدف‌های کارگاه مؤثر باشند (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۴: ۱۳۰). بدین منظور جهت برگزاری کارگاه مشارکتی گام‌های زیر به مرحله اجرا گذاشته شده است:

گام اول: مراجعه به شورا و دهیار روستاهای مورد مطالعه و تشریح کار تحقیقی و اهدافی که در این تحقیق دنبال می‌شود. در این گام از آن‌ها درخواست گردید که در گروه‌های مطالعاتی (کشاورزان، غیرکشاورزان، جوانان و سالخوردگان و مدیران محلی) افرادی را جهت شرکت در این کارگاه معرفی کنند. گام دوم: از افرادی که شورا و دهیاری معرفی کرده بودند در هر گروه مطالعاتی دعوت به عمل آمد تا در کارگاه مشارکتی حضور پیدا کنند. گام سوم: تشکیل کارگاه و ارائه توضیحاتی در مورد طرح هادی، نحوه تهیه آن و بیان توضیحاتی در مورد گویه و شاخص‌هایی که تبیین کننده تهیه طرح‌های هادی با رویکرد مشارکتی و همچنین تشریح اهدافی که در این تحقیق دنبال می‌شود به تمامی افراد شرکت کننده در کارگاه در تمامی گروه‌های مطالعاتی. در ادامه از افراد شرکت کننده در کارگاه درخواست شد که مسائل و مشکلات طرح هادی روستای خود را بیان کنند. گام چهارم: قرار دادن افراد به صورت حلقه‌ای متناسب با هر گروه مطالعاتی. گام پنجم: در نهایت از افراد هر حلقه درخواست شد که با مشارکت و هم‌فکری به پرسشنامه تهیه شده در

قالب پنج بعد (فنی _ کالبدی، اجتماعی _ فرهنگی، زیست محیطی، اقتصادی و نهادی _ سازمانی) وضع موجود و میزان اهمیت گویه‌های ذکر شده را ارزیابی کنند و در قالب طیف پنج گزینه‌ای (لیکرت) پاسخ دهند. بدین ترتیب همگام با برگزاری کارگاه از ابزار پرسشنامه نیز بطور همزمان استفاده شده است. همانطو که قبلاً ذکر شد به دلیل برخورد همسان در تمامی روستاها که به اقدامات هم‌شکل در روستاها انجامیده است (در صورتی که هر روستا ممکن است اولویت‌های کالبدی ویژه خود را داشته باشد) و از جمله اینکه رویکردهای مهم در عرصه توسعه پایدار روستایی، رویکرد فیزیکی _ کالبدی است، فرضیه اول تحقیق در رابطه با میزان اهمیت شاخص فنی _ کالبدی از دیدگاه مردم محلی تدوین شد. همچنین با توجه به اینکه بدون توجه به ابعاد کالبدی، توسعه در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و سازمانی آثار نامطلوبی دارد و پایداری لازم را نخواهد داشت و همین‌طور تأکید صرف بر جنبه‌های کالبدی، بدون توجه لازم بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و سازمانی، سرمایه‌گذاری‌ها را هدر می‌دهد و در فرآیند دستیابی به توسعه بی‌تأثیر است، فرضیه دوم تحقیق بر این مبنا ارائه شد که وضعیت شاخص‌های فنی _ کالبدی، اقتصادی، اجتماعی _ فرهنگی، زیست محیطی و نهادی _ سازمانی از دیدگاه مردم محلی ناپایدار است.

به‌منظور عملیاتی کردن فرضیات تحقیق از ۵ شاخص و ۹۲ گویه: ۱- شاخص فنی_کالبدی (۱۹ گویه)، ۲- شاخص اقتصادی (۱۶ گویه)، ۳- شاخص اجتماعی_فرهنگی (۲۰ گویه)، ۴- شاخص زیست محیطی (۲۲ گویه) و ۵- شاخص نهادی_سازمانی (۱۵ گویه) در دو بخش میزان اهمیت و وضع موجود با طیف لیکرت^۱ برای تمامی شاخص‌های متناسب با هر یک از گویه‌ها جهت سنجش ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی استفاده شده است. روایی و پایایی گویه‌ها با نظر استادان و از طریق آلفای کرونباخ با نتیجه ۰,۹۳۸ و ۰,۹۵۶ به ترتیب برای گویه‌های میزان اهمیت و وضع موجود سنجش شده است.

لازم به ذکر است از مطالعه‌ای که مقاله حاضر از آن استخراج شده بیش از ۱۰۰ منبع خارجی و داخلی در حوزه تهیه طرح‌های هادی روستایی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. در تحقیقات یاد شده تعداد ۵ شاخص و ۹۲ گویه شناسایی شده است. بنابراین ضمن شناسایی، احصاء و تجمیع گویه‌ها و شاخص‌های فوق‌الذکر و طبقه‌بندی علمی آن‌ها در ارتباط با مطالعه روستاهای دهستان ثیلاق جنوبی در شهرستان دهگلان مورد بهره‌برداری قرار گرفت و تحقیق حاضر را راهبری کرد.

با توجه به اینکه تا به حال برای همه‌ی روستاهای دهستان ثیلاق جنوبی واقع در بخش بلبان‌آباد طرح هادی روستایی اجرا نشده است، لذا در این پژوهش ۹ روستا که دارای طرح هادی بودند و همچنین مدیران و کارشناسان شهرستانی مربوط به طرح هادی روستایی انتخاب شدند. جهت تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق ابتدا اطلاعات جمع‌آوری شده در کارگاه مشارکتی و جلسات مصاحبه در نرم افزار SPSS کد گذاری شدند؛ و سپس برای فرضیه اول تحقیق آزمون تحلیل واریانس یکطرفه (ANOVA) و آزمون تعقیبی توکی (Tukey) و برای فرضیه دوم آزمون T برای دو گروه وابسته (Paired T Test) و نرم افزار ArcGIS بهره گرفته شد.

۱- گویه‌های میزان اهمیت بر اساس طیف لیکرت: ۱- خیلی کم، ۲- کم، ۳- متوسط، ۴- زیاد و ۵- خیلی زیاد تنظیم شده است؛ و گویه‌های وضع موجود بر اساس طیف لیکرت: ۱- خیلی نامناسب، ۲- نامناسب، ۳- تا حدودی مناسب، ۴- مناسب و ۵- خیلی مناسب تنظیم شده است.

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

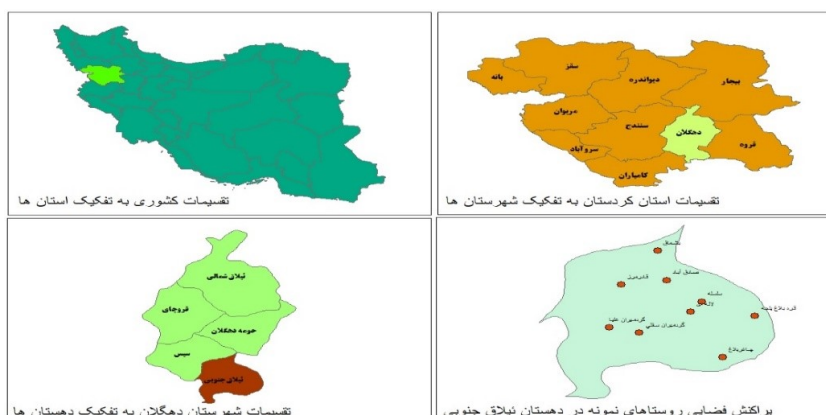

Figure 2- Geographical location of the study area

۵. یافته‌های پژوهش

همانطور که در مدل مفهومی تحقیق نشان داده شد در صورت‌بندی فرضیه اول تصریح شده است که "شاخص فنی _ کالبدی از دیدگاه مردم محلی از اهمیت بیشتری برخوردار است". نتایج حاصل از یافته‌های مندرج در جدول شماره (۳) نشان می‌دهد، شاخص فنی _ کالبدی دارای بیشترین میانگین (۴,۴۲) و شاخص اجتماعی _ فرهنگی دارای کمترین میانگین (۳,۳۵) است؛ همچنین با توجه به مقدار میانگین‌های به دست آمده برای شاخص زیست‌محیطی ۳,۹۹، شاخص اقتصادی ۳,۶۸ و شاخص نهادی _ سازمانی ۳,۵۷ مشخص می‌شود که اختلاف عددی بین شاخص‌ها وجود دارد.

جدول شماره ۳- اطلاعات توصیفی میزان اهمیت هر یک از شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی

شاخص‌ها	تعداد پرسشنامه	میانگین	انحراف استاندارد	خطای انحراف استاندارد	۹۵٪ فاصله اطمینان از میانگین		حداقل	حداکثر	شاخص‌ها
					حد پایین	حد بالا			
فنی _ کالبدی	۳۷	۴,۴۲۴۱	۰,۴۳۵۳۴	۰,۰۷۱۵۷	۴,۲۷۸۹	۴,۵۶۹۲	۳,۳۲	۴,۹۵	فنی _ کالبدی
اقتصادی	۳۷	۳,۶۸۳۲	۰,۴۷۰۲۴	۰,۰۷۷۳۱	۳,۵۲۶۵	۳,۸۴	۲,۹۴	۴,۵۶	اقتصادی
اجتماعی _ فرهنگی	۳۷	۳,۳۵۱۴	۰,۵۶۰۵۷	۰,۰۹۲۱۶	۳,۱۶۴۴	۳,۵۳۸۳	۲,۵۵	۴,۴	اجتماعی _ فرهنگی
زیست‌محیطی	۳۷	۳,۹۹۷۳	۰,۴۰۶۵	۰,۰۶۶۸۳	۳,۸۶۱۸	۴,۱۳۲۸	۳,۳۲	۴,۷۳	زیست‌محیطی
نهادی _ سازمانی	۳۷	۳,۵۷۴۳	۰,۴۲۲۱۷	۰,۰۶۹۴	۳,۴۳۳۶	۳,۷۱۵۱	۳	۴,۶	نهادی _ سازمانی
کل	۱۸۵	۳,۸۰۶۱	۰,۵۹۰۴۱	۰,۰۴۳۴۱	۳,۷۲۰۴	۳,۸۹۱۷	۲,۵۵	۴,۹۵	کل

Table 3- Descriptive information on the importance of each of the evaluation indicators of people's participation in the preparation of rural guide plans

در یک جمع‌بندی از نتایج جدول شماره (۴) می‌توان استنباط کرد که شاخص فنی _ کالبدی با بیشترین میانگین کل ۴,۳۴ از اهمیت زیادی نزد پاسخگویان در روستاهای مورد مطالعه برخوردار است و بعد از آن شاخص زیست‌محیطی

با میانگین کل ۳,۹۶ در مرتبه بعدی قرار می‌گیرد. همچنین شاخص اجتماعی _ فرهنگی کمترین میانگین کل (۳,۳۵) را از میان ۵ شاخص مورد ارزیابی دارا است.

جدول شماره ۴- میانگین میزان اهمیت هر یک از شاخص‌ها به تفکیک روستاها

میانگین میزان اهمیت شاخص‌ها					روستاها
فنی_کالبدی	اقتصادی	اجتماعی_فرهنگی	زیست‌محیطی	نهادی_سازمانی	
۴,۵۰	۳,۳۷	۳,۳۵	۴,۱۳	۳,۵۶	گردمیران علیا
۴,۴۲	۳,۴۲	۳,۴۸	۳,۶۰	۳,۵۰	گردمیران سفلی
۴,۷۳	۳,۴۵	۲,۸۵	۴,۲۱	۳,۳۵	سلسله
۴,۰۵	۳,۶۸	۳,۱۳	۳,۴۵	۳,۴۱	قادرمرز
۴,۵۶	۴,۳۱	۴,۳۰	۴,۲۹	۴,۱۶	باشماق
۴,۴۲	۴,۱۲	۳,۹۸	۴,۱۵	۴,۱۶	لالهای
۴,۲۲	۳,۷۸	۳,۳۶	۳,۸۷	۳,۵۶	قره‌بلاغ پنجه
۴,۵۷	۳,۸۵	۲,۹۳	۴,۲۹	۳,۳۱	چاغربلاغ
۴,۵۹	۳,۲۳	۲,۷۳	۴,۰۶	۳,۲۵	صادق آباد
۳,۳۲	۳,۲۵	۳,۴۰	۳,۵۰	۳,۰۷	مدیران شهرستان و دهستان
۴,۳۴	۳,۶۵	۳,۳۵	۳,۹۶	۳,۵۳	میانگین کل

Table 4- The average importance of each indicator by villages

نتایج حاصل از جدول شماره (۵) نشان می‌دهد که مقدار آماره F محاسبه شده برابر با $۳۰,۰۴۵$ است؛ با توجه به اینکه سطح معناداری ($۰,۰۰۰$) کوچک‌تر از آلفا $۰,۰۵$ می‌باشد ($P < 0.05$)، مبین وجود تفاوت معنادار میان شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی است؛ به بیان دیگر از نظر آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد، حداقل میان یک شاخص با سایر شاخص‌ها از لحاظ میانگین تفاوت معناداری وجود دارد. در نتیجه می‌توان فرض H_0 (که بر نبود تفاوت معنی‌دار میان شاخص‌ها دلالت دارد) را به نفع فرض H_1 (که بر وجود تفاوت معنادار میان شاخص‌ها دلالت دارد) رد کرد.

جدول شماره ۵- نتایج آزمون تحلیل واریانس یکطرفه جهت بررسی وجود تفاوت میان شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی بر اساس میزان اهمیت

شرح	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F مقدار	سطح معناداری
بین گروهی	۲۵,۶۷۹	۴	۶,۴۲۰	۳۰,۰۴۵	۰,۰۰۰
درون گروهی	۳۸,۴۶۱	۱۸۰	۰,۲۱۴		
کل	۶۴,۱۴۰	۱۸۴			

Table 5. The results of the one-way variance analysis test to investigate the existence of differences between the evaluation indicators of people's participation in the preparation of rural guide plans based on the importance level.

به منظور شناسایی تفاوت بین شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی از آزمون تعقیبی توکی استفاده شد. نتایج به دست آمده در جدول شماره (۶) نشان می‌دهد که شاخص‌های مورد ارزیابی در ۴ گروه طبقه‌بندی شده‌اند که بین شاخص فنی _ کالبدی و شاخص زیست‌محیطی با سایر شاخص‌ها از نظر آماری تفاوت

معناداری وجود دارد و هر کدام از آنها در یک گروه جداگانه قرار دارند؛ ولی با توجه به میانگین های محاسبه شده می توان استنباط کرد که شاخص فنی _ کالبدی (در گروه چهارم) با مقدار میانگین ۴,۴۲ از اهمیت بیشتری برخوردار است و شاخص زیست محیطی (در گروه سوم) با میانگین ۳,۹۹ در مرتبه بعدی قرار می گیرد. به عبارت دیگر می توان گفت که فرضیه اول تحقیق تایید می گردد. شاخص اجتماعی _ فرهنگی و شاخص نهادی _ سازمانی که در مقایسه با سایر شاخص ها از اهمیت کمتری برخوردارند در گروه اول و شاخص نهادی _ سازمانی و شاخص اقتصادی در گروه دوم قرار دارند.

جدول شماره ۶- نتایج آزمون توکی جهت طبقه بندی شاخص های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح های روستایی بر اساس میزان اهمیت

سطح آلفا = ۰/۰۵				تعداد	شاخص ها
۴	۳	۲	۱		
			۳,۳۵۱۴	۳۷	اجتماعی _ فرهنگی
		۳,۵۷۴۳	۳,۵۷۴۳	۳۷	نهادی _ سازمانی
		۳,۶۸۳۲		۳۷	اقتصادی
	۳,۹۹۷۳			۳۷	زیست محیطی
۴,۴۲۴۱				۳۷	فنی _ کالبدی
۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۸۴۹	۰,۲۳۶		سطح معناداری

Table 6- The results of Tukey's test to classify the evaluation indicators of people's participation in the preparation of rural guide plans based on the level of importance

همچنین در صورت بندی فرضیه دوم تحقیق آمده است که "شاخص های فنی _ کالبدی، اقتصادی، اجتماعی _ فرهنگی، زیست محیطی و نهادی _ سازمانی از دیدگاه مردم محلی ناپایدار است". جدول شماره (۷) اطلاعات توصیفی مربوط به شاخص های ارزیابی مشارکت مردم در (فنی _ کالبدی، اقتصادی، اجتماعی _ فرهنگی، زیست محیطی و نهادی _ سازمانی) تهیه طرح های روستایی را بر اساس میزان اهمیت و وضع موجود نشان می دهد. طبق نتایج به دست آمده میانگین میزان اهمیت با مقدار ۳,۸۰ بر میانگین وضع موجود با مقدار ۲,۴۵ از برتری قابل توجهی برخوردار است.

جدول شماره ۷- اطلاعات توصیفی در خصوص شاخص های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح های روستایی بر اساس اهمیت و وضع موجود

شرح	دسته	میانگین	تعداد	انحراف استاندارد	خطای انحراف میانگین
کل شاخص ها	میزان اهمیت	۳,۸۰۶۱	۱۸۵	۰,۵۹۰۴۱	۰,۰۴۳۴۱
	وضع موجود	۲,۴۵۸۵	۱۸۵	۰,۵۶۳۵۸	۰,۰۴۱۴۴

Table 7- Descriptive information about the evaluation indicators of people's participation in the preparation of rural guide plans based on the importance and current situation

همانطور که در جدول شماره (۸) مشاهده می‌شود مقدار آماره T برابر با ۱۹,۶۰۳ است و سطح معناداری با ۱۸۴ درجه آزادی، ۰,۰۰۰ محاسبه شده است. با توجه به اینکه مقدار Sig در سطح اطمینان ۹۹٪ معنی دار شده و از آلفا ۰,۰۵ در یک آزمون دو دامنه کوچکتر است، بنابراین می‌توان نسبت به رد فرض H₀ به نفع فرض H₁ اقدام کرد و پذیرفت که از نظر آماری تفاوت معناداری بین میانگین میزان اهمیت و وضع موجود شاخص‌ها وجود دارد. در نتیجه بر اساس اختلاف میانگین به دست آمده (۱,۳۴) می‌توان استنباط کرد که وضع موجود شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم (فنی _ کالبدی، اقتصادی، اجتماعی _ فرهنگی، زیست محیطی و نهادی _ سازمانی) در تهیه طرح‌های هادی روستایی نسبت به میزان اهمیتی که برای آن در نظر گرفته شده، از وضعیت پایین‌تر از حد متوسط برآورد شده‌اند؛ بنابراین فرضیه دوم تحقیق نیز تایید می‌گردد.

جدول ۸- نتایج آزمون T برای دو گروه وابسته در خصوص شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی بر اساس مقایسه میزان اهمیت و وضع موجود

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار T	تفاوت‌های جفت داده‌ها				جفت داده‌ها	
			۹۵٪ فاصله اطمینان از میانگین		انحراف استاندارد میانگین	انحراف استاندارد		میانگین
			حد بالا	حد پایین				
۰,۰۰۰	۱۸۴	۱۹,۶۰۳	۱,۴۸۳۱۳	۱,۲۱۱۸۹	۰,۰۶۸۷۴	۰,۹۳۴۹۷	۱,۳۴۷۵۱	

Table 8- The results of the T test for two related groups regarding the evaluation indicators of people's participation in the preparation of rural guide plans based on the comparison of the importance and the current situation

با یک جمع‌بندی از نتایج جدول شماره (۹) در خصوص وضع موجود شاخص‌ها در روستای مورد مطالعه می‌توان نتیجه گرفت که شاخص فنی _ کالبدی کمترین میانگین کل ۲,۱۹ را دارد و از وضعیت نامناسبی نسبت به سایر شاخص‌ها برخوردار است و بعد از آن شاخص اقتصادی با میانگین کل ۲,۳۸ در رتبه بعدی قرار می‌گیرد. همچنین روستای گردمیران علیا با بیشترین میانگین کل (۳,۱۶) در ارزیابی ۵ شاخص از وضعیت مطلوبی نسبت به سایر روستاها برخوردار است و روستای باشماق با کمترین میانگین کل (۲,۱۸) در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

جدول ۹- میانگین وضع موجود شاخص‌ها به تفکیک روستاها

میانگین کل	میانگین وضع موجود شاخص‌ها					روستاها
	فنی_کالبدی	اقتصادی	اجتماعی_فرهنگی	زیست محیطی	نهادی_سازمانی	
۳,۱۶	۳,۱۴	۳,۲۱	۳,۲۲	۳,۲۵	۳	گردمیران علیا
۲,۲۵	۲,۴۴	۲,۱۲	۲,۲۲	۲,۳۸	۲,۱۰	گردمیران سفلی
۲,۳۹	۱,۷۲	۲,۰۳	۳	۲,۵۷	۲,۶۵	سلسله
۲,۴	۲,۳۴	۲,۳۱	۲,۷۲	۲,۵۱	۲,۱۱	قادرمرز
۲,۱۸	۱,۴۷	۲,۲۸	۲,۲۸	۲,۴۶	۲,۴۳	باشماق
۲,۳۵	۲,۰۳	۲,۶۴	۲,۴۱	۲,۴۲	۲,۲۸	لاله‌ای
۲,۲۵	۱,۹۶	۲,۲۶	۲,۵۱	۲,۳۲	۲,۲۰	قره‌بلاغ پنجه

۲,۴۵	۲,۸۵	۲,۴۸	۲,۹۵	۲,۰۳	۱,۹۸	چاغریلاغ
۲,۴۶	۲,۸۸	۲,۹۳	۲,۸۵	۱,۸۲	۱,۸۴	صادق آباد
۳,۱۴	۳	۳,۵۰	۳,۲۰	۳,۰۶	۲,۹۵	مدیران شهرستان و دهستان
	۲,۵۵	۲,۶۸	۲,۷۴	۲,۳۸	۲,۱۹	میانگین کل

Table 9- The average status of each of the indicators by villages

همان‌طور که در شکل شماره (۳) مشخص است، (و در جدول شماره ۹ نشان داده شده است) بر اساس اختلاف میانگین کلی شاخص‌های ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح‌های هادی روستایی از میان روستاهای نمونه، تنها روستای گردمیران علیا از کمترین اختلاف میانگین برخوردار است؛ یعنی این روستا نسبت به سایر روستاهای نمونه وضعیت نامطلوب کمتری را در زمینه توجه به شاخص‌ها مورد ارزیابی در زمینه تهیه طرح‌های هادی داشته است. بیشترین اختلاف میانگین نظرات به روستای باشماق تعلق دارد؛ که مبین وضعیت نامطلوب شاخص‌ها و توجه کم به آن‌ها در مراحل تهیه طرح‌های هادی روستایی است.

شکل ۳- پراکنش فضایی اختلاف میانگین نظرات میزان اهمیت و وضع موجود شاخص‌ها در روستاهای نمونه

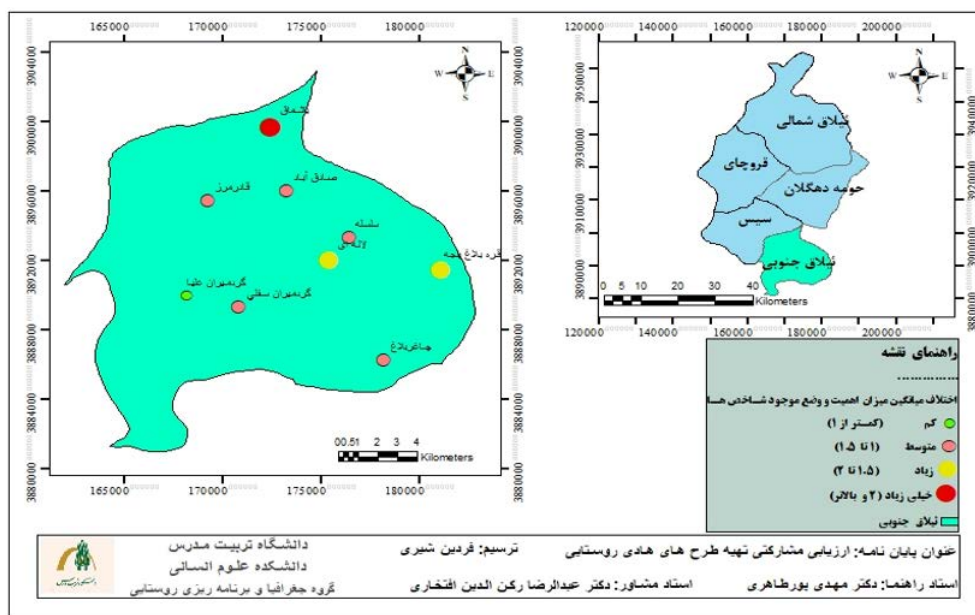

Figure 3- Spatial distribution of the difference in the average opinions of the importance and status of the indicators in the sample villages

۶- بحث

با توجه به مواردی که بیان شد و با عنایت به فرضیه اول تحقیق و نتایج جداول شماره ۴، ۵ و ۶ مبنی بر اهمیت بیشتر شاخص فنی _ کالبدی در منطقه مورد مطالعه، می‌توان چنین استنباط کرد که از نظر مردم محلی بافت فیزیکی و محدوده کالبدی روستاها دارای ارزش و اهمیت زیادی است و با توجه به اینکه در تهیه طرح‌های هادی روستایی، اولویت در بهبود وضعیت فیزیکی روستاها مد نظر قرار می‌گیرد، ولی در عین حال تحقق و عملکرد اهداف آن در سطح پایینی

صورت می‌پذیرد؛ ساختار کالبدی روستاها با مشکلات زیادی روبرو است. دلیل این امر، از یک سو تهیه شرح خدمات طرح هادی با الگوی همسان و به یک شکل برای تمام نقاط روستایی کشور است و بیشتر بندهای آن تکراری بوده که باعث حجیم شدن گزارش‌ها می‌شود؛ و از سوی دیگر مشارکت مردم محلی در روند تهیه طرح هادی بسیار ضعیف می‌باشد. حضور نداشتن مردم در فرایند تهیه و تصویب طرح‌ها سبب می‌گردد که خواسته‌ها و نیازهای آن‌ها کمتر لحاظ شود و در نهایت نتیجه‌ای جز داشتن احساس بیگانگی با طرح به همراه نخواهد داشت و اجرا و تأمین هزینه‌های اجرایی آن را متوجه دولت می‌دانند. متأسفانه مشارکت جامعه محلی در فرایند تهیه طرح‌های هادی از جایگاه قانونی برخوردار نیست و به دلیل اینکه در تدوین شرح خدمات به این مهم توجه نشده است. بنابراین مشاورین بر اساس صلاح‌دید خود اقدام به این کار می‌کنند. به همین دلیل دیدگاه فنی بر ارزش‌ها، نظرات و خواسته‌های روستاییان غلبه پیدا می‌کند. پیامد چنین وضعیتی تشدید روند تمرکزگرایی و تخصص‌محوری (از بالا به پایین) در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های توسعه محلی، پایین آمدن سطح مشارکت روستاییان، افزایش سطح بی‌اعتمادی روستاییان نسبت به طرح هادی، کم‌توجهی به مشارکت تأثیرگذار روستاییان در تعیین سرنوشت خود در زمینه توسعه و نیازهای محیطی، کالبدی، اجتماعی و اقتصادی را به همراه دارد. فرضیه دوم تحقیق و نتایج جدول شماره ۷ گویای این واقعیت است که با توجه به برتری قابل توجه میانگین میزان اهمیت (۳,۸۰) بر میانگین وضع موجود (۲,۴۵) ۵ شاخص ذکر شده، می‌توان پذیرفت که مؤلفه‌های مختلف شرح خدمات فعلی طرح هادی روستایی به صورت کافی برآوردکننده خواسته‌ها و نیازهای ساکنین روستاییان نبوده است. به بیان دیگر، طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه نتوانسته در همه ابعاد توسعه روستایی اعم از کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و نهادی - سازمانی موفق عمل کند. دلایل این امر را می‌توان به این صورت بیان کرد: ترویج برنامه‌ریزی متمرکز و کم‌توجهی به مشارکت جامعه محلی در امور روستایی، نادیده انگاشتن تفاوت‌های جامعه روستایی و تک‌الگویی دیدن تهیه شرح خدمات طرح هادی، نگاه ابزاری به مشارکت مردم در فرایند تهیه طرح هادی، بهره‌گیری کمتر از دانش بومی خبرگان محلی، ضعف در شناخت واقعی نیازها و خواسته‌ها اساسی روستاییان، برگزاری اندک نشست مشترک بین مسئولان، کارشناسان و مردم جهت جلب همکاری مردم در فرایند تصمیم‌گیری برای تهیه طرح هادی روستایی، توسعه تک بعدی (غالباً کالبد محور و غیرفضایی) روستاها به ازای واپس ماندگی روستا از توسعه در سایر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی. پیامدهای چنین وضعیتی مواردی از جمله: نابودی سرمایه و منابع روستا، نبود اثربخشی و کارایی و نارضایتی مردم روستا از طرح هادی، تمایل نداشتن روستاییان به بهره‌گیری از طرح هادی بعد از اتمام، دستیابی کم به اهداف توسعه پایدار و تحقق نیافتن اجرای بهینه طرح هادی روستایی را به همراه خواهد داشت. طبق مطالعات صورت گرفته، برنامه‌ریزی حاکم بر مدیریت تهیه طرح هادی روستایی در ایران عمدتاً از نوع تعاملی (یعنی تامل بین ذی‌نفعان طرح شامل: دولت، مردم محلی و سایر گروه‌ها) است. شکل شماره (۴) برنامه‌ریزی تهیه طرح‌های کالبدی مناطق روستایی (با تأکید بر طرح هادی) با رویکرد مشارکتی و مقایسه آن با روش فعلی را نشان می‌دهد.

موضوع تهیه طرح‌های هادی روستایی با رویکرد مشارکتی اخیراً در تحقیقات و مقالات علمی توسط متخصصان این حوزه از جمله (عزیزپور، ۱۳۹۲؛ افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳؛ یعقوبی فرانی و معتقد، ۱۳۹۳؛ عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۴؛ رسولی و همکاران، ۱۳۹۵؛ اعظمی و همکاران، ۱۳۹۵؛ Eleni et al., 2012) مورد توجه قرار گرفته و تبیین شده است و نتایج حاصل از آن‌ها با نتایج حاصل از پژوهش حاضر همسویی دارد.

شکل شماره ۴- برنامه‌ریزی تهیه طرح‌های کالبدی مناطق روستایی (با تأکید بر طرح هادی) با رویکرد مشارکتی و مقایسه آن با روش فعلی (منبع: نگارندگان)

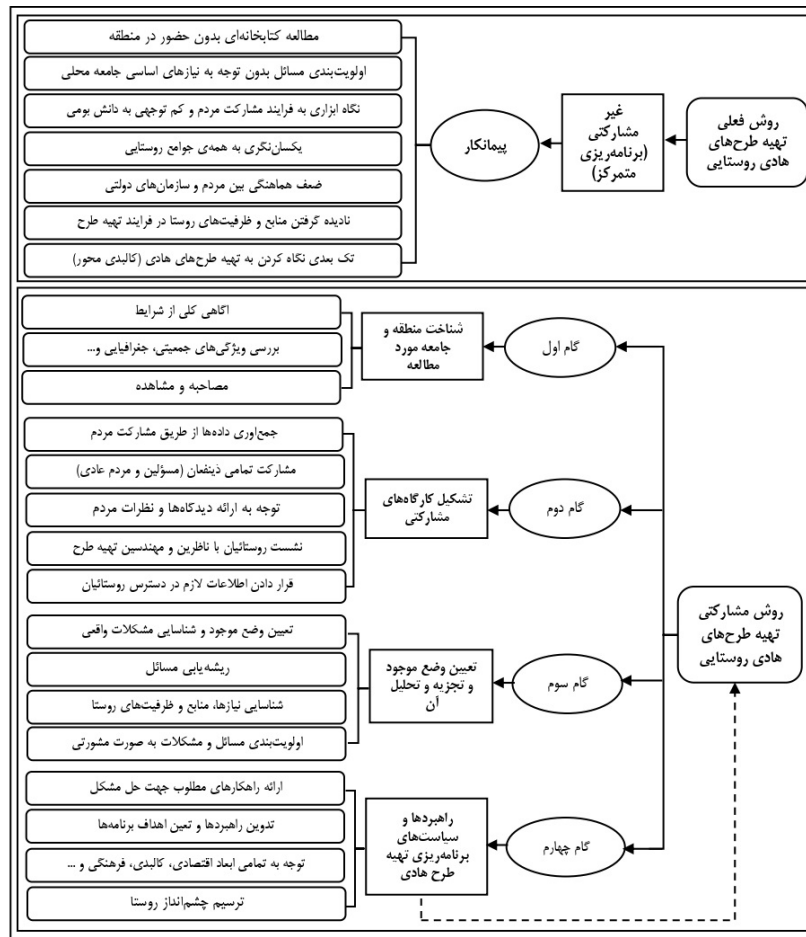

Figure 4- Planning the preparation of physical plans for rural areas (with an emphasis on the guide plans) with a collaborative approach and comparing it with the current method (source: authors)

۷. نتیجه‌گیری

در میان شمار رایجی از روش‌های مختلف مداخله با هدف توسعه پایدار روستایی، مشارکت به‌عنوان دستورالعمل اصلی شناخته شده است. با این توصیف باید گفت در نگاه جدید به برنامه‌ریزی بر اساس رهیافت توسعه پایدار، روش‌شناسی برنامه‌ریزی کالبدی نیز دچار تحول شده است و حرکت تعاملی ترکیبی کیفی _ کمی را با رویکرد مشارکتی و راهبردی دنبال می‌کند. شالوده اصلی برنامه‌ریزی کالبدی باید از چارچوب طرح‌های ساختاری راهبردی تبعیت کند. اما در مراحل تدوین و اجرا مبتنی بر روش‌های مشارکتی و فرآیند برنامه‌ریزی پاسخگو باشد. طرح هادی روستایی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و محلی‌ترین برنامه‌های توسعه‌ای در دهه‌های اخیر، با ضعف مشارکت مردم در فرایند تهیه آن روبرو است؛ در حالیکه یکی از اصول اساسی توسعه پایدار توجه به رویکرد مشارکتی و درون‌زا بودن برنامه‌ها است؛ که نه‌تنها توسعه

را به همراه دارد، بلکه کمک مؤثری به توانمندسازی جوامع محلی و افزایش بالقوه نقش آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها برای آینده خود و در نهایت حمایت و حفاظت از طرح‌های هادی خواهد کرد.

با توجه به مطالعات صورت گرفته و بررسی‌های انجام شده در راستای ارزیابی مشارکت مردم در تهیه طرح هادی در روستاهای دهستان ئیلاق جنوبی در شهرستان دهگلان مشخص گردید که مشارکت روستاییان در فرایند تهیه طرح هادی در سطح پایینی قرار دارد و نیازهای واقعی مردم محلی با عملکرد طرح‌های هادی روستایی همگونی ندارد. این در حالی است که امروزه عدم موفقیت بسیاری از پروژه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی (به‌ویژه طرح هادی) را مشارکت ندادن مردم می‌دانند؛ با عنایت به این ضرورت‌ها می‌توان گفت که فرایند تهیه طرح‌های هادی روستایی بدون مشارکت آحاد جامعه محلی نه تنها به توسعه منجر نمی‌شود بلکه باعث نابودی منابع، ظرفیت‌ها و توانمندی‌های منطقه می‌شود و آثار زیان‌باری بر ابعاد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی می‌گذارد که به آسانی قابل حل نیست. بنابراین بر اساس رهیافت‌ها و رویکردهای جدید توسعه روستایی مانند برنامه‌ریزی راهبردی، برنامه‌ریزی مشارکتی، برنامه‌ریزی تعاملی، رویکرد یکپارچه و رویکرد مشارکتی در قالب توسعه پایدار محلی، تجدید نظر اساسی در فرایند مربوط به تهیه طرح‌های کالبدی از جمله طرح هادی روستایی را ضروری می‌کند. از این رو با توجه به نتایج و مباحثی که ذکر آن رفت، می‌توان پیشنهادهای زیر را به لحاظ راهبردهای کارآمد جهت بهبود تهیه طرح‌های هادی روستایی و مشارکتی کردن آن ارائه کرد:

- برگزاری کارگاه‌های آموزشی در خصوص نحوه مشارکت مردم در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی؛
- تقویت سیاست و راهبرد برنامه‌ریزی مشارکتی با رهیافت توسعه پایدار در برنامه‌های توسعه روستایی و تأکید بر عامل مردم و مسئولین محلی در تهیه و تدوین سیاست‌گذاری‌ها؛
- نهادینه ساختن برنامه‌ریزی مشارکتی در سیاست‌گذاری‌های محلی و منطقه‌ای؛
- تأکید بر عامل همکاری و همفکری بین مردم محلی و مسئولین در تدوین شرح خدمات تهیه طرح هادی برای افق ده ساله؛
- ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت عمومی در روند تهیه و تصویب طرح هادی.

منابع

- اسدی، ز.، پوررمضان، ع.، و مولایی‌هشتجین، ن. (۱۳۹۵). نقش مشارکت در توسعه روستایی بخش خشکبار شهرستان رشت، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۵، ۸۲-۶۱.
<http://dx.doi.org/10.18869/acadpub.ser.5.15.61>
- اعظمی، م.، یعقوبی‌فرانی، ا.، و معتقد، م. (۱۳۹۴). بررسی وضعیت مشارکت و عوامل تأثیرگذار بر آن در طرح هادی روستایی سنگستان، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۴۶، ۸۹۹-۸۸۱.
<https://doi.org/10.22059/ijaedr.2016.58040>

- اعظمی، م.، یعقوبی فرانی، ا.، و معتقد، م. (۱۳۹۵). بررسی نوع و میزان مشارکت روستاییان در طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: روستای سنگستان همدان)، فصلنامه روستا و توسعه، ۲، ۷۳-۴۷. <https://sid.ir/paper/94667/fa>
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۳۹۱). مجموعه قوانین و مقررات اختصاصی عمران روستایی، تهران، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- برقی، ح.، قنبری، ی.، و سعیدی، م. (۱۳۹۲). بررسی عملکرد شورای اسلامی روستا و میزان مشارکت مردم در توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان حسین آباد شهرستان نجف‌آباد)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۲، شماره ۴، ۱۳۸-۱۱۹. <http://serd.khu.ac.ir/article-1-1662-fa.html>
- پورطاهری، م.، رکن‌الدین افتخاری، ع.، و بدری، س. ع. (۱۳۸۹). راهبردها و سیاست‌های توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (با تأکید بر تجربیات جهانی و ایران)، تهران، نشر بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- پورطاهری، م.، رکن‌الدین افتخاری، ع.، و عباسی، م. (۱۳۹۱). ارزیابی عملکرد طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: روستاهای نبوت و خوران شهرستان ایوانغرب)، فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط، ۵، ۳۶-۲۵. <https://sid.ir/paper/221156/fa>
- جعفرپور، م. (۱۳۹۱). ارزیابی فرآیند تهیه طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای دارای طرح هادی روستایی شهرستان چایپاره)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- جلالیان، ح.، خدایی، س.، و امینی قواقلو، ع. (۱۳۹۶). اثرات اجرای طرح هادی بر توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: بخش ثمرین در شهرستان اردبیل)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۱۷، ۱۸-۱. <http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.47318>
- حسینی‌حاصل، ص. (۱۳۹۰). ارزیابی تهیه طرح‌های هادی روستایی با تأکید بر مشارکت روستاییان، اولین کنفرانس بین‌المللی توسعه روستایی، زاهدان، تجارب و آینده‌نگری در توسعه محلی.
- حیاتی، د.، دهقان‌پور، م.، و نامجویان، ز. (۱۳۸۶). راهبرد مشارکت مردم در توسعه روستایی با نگرشی به تجربه اجرای پروژه‌ی توانمندسازی اهالی روستاهای منطقه کامفیروز فارس، مجموع چکیده مقاله‌های دومین همایش ملی توسعه روستایی در ایران، مؤسسه توسعه روستایی.
- خراشادی‌زاده، م.، و اسمعیل‌نژاد، م. (۱۳۹۵). تحلیل اثرات اجرای طرح‌های هادی در توسعه مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستای خراشاد شهرستان بیرجند)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۱، ۱۴۵-۱۳۱.
- رسولی، س. ح.، امیری‌نژاد، ا.، باقری جامنخانه، م.، و باقری جامنخانه، ا. (۱۳۹۵). ارزیابی فرآیند تهیه طرح هادی روستایی (نمونه موردی: روستای جامنخانه)، سومین کنفرانس علمی پژوهشی افق‌های نوین در علوم جغرافیا و برنامه‌ریزی معماری و شهرسازی ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین.

- رسولی، س.ح. (۱۳۹۶). بررسی فرآیند تهیه طرح هادی روستایی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستای جامخانه)، فصلنامه پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، ۱۱، ۱۹۳-۲۱۶.
- رکن الدین افتخاری، ع. (۱۳۹۴). مدیریت توسعه روستایی (بنیان‌های نظری)، تهران، انتشارات سمت.
- رکن الدین افتخاری، ع.، بدری، س.ع.، و پورطاهری، م. (۱۳۹۳). روش‌شناسی مشارکتی در برنامه‌ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، تهران، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- رکن الدین افتخاری، ع.، خلیفه، ا.، پورطاهری، م.، و رحمانی‌فضلی، ع. (۱۳۹۵). تحلیل الگوی مدیریت برنامه‌ریزی فضایی مناطق روستایی در ایران مورد مطالعه: طرح‌های هادی مناطق روستایی استان تهران، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۰، ۱۰۲-۱۰۶. <http://hsmsp.modares.ac.ir/article-21-7320-fa.html>
- رضوانی، م.ر. (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس، تهران.
- طالشی، م.، عزیزپور، ف. (۱۳۹۶). برنامه‌ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، جزوه درسی رشته جغرافیا، نشر دانش پژوهان آفتاب.
- ظاهری، م.، کریم‌زاده، ح.، علی‌پور، خ. (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی مشارکتی توسعه روستاها با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: شهرستان سردشت)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۹، ۱۲۰-۱۰۵. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516735.1398.9.35.9.6>
- نجفی‌کانی، ع.، و میرزاعلی، م. (۱۳۹۱). بررسی و سنجش میزان مشارکت مردم و نقش آن در توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان سلطان‌علی شهرستان گنبدکتوس)، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)، دوره ۲۰، شماره ۲۰، ۱۳۷-۱۱۸.
- عزیزپوز، ف. (۱۳۹۲). ضرورت بازاندیشی فکری در تهیه طرح هادی روستایی، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۲، ۹۰-۸۱.
- عنابستانی، ع.ا.، و موسوی، س.م. (۱۳۹۶). بررسی میزان مشارکت روستاییان در روند تهیه و تصویب طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دشتستان)، مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۳، ۵۶۹-۵۸۳.
- عنابستانی، ع.ا.، جوانشیری، م.، و موسوی، م. (۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در روند تهیه و تصویب و اجرای طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان دشتستان)، فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط، ۱۷، ۳۳-۱۵.
- عنابستانی، ع.ا.، عزیزپور، ف.، و جوانشیری، م. (۱۳۹۳). بررسی میزان رضایت جوامع روستایی از مکان‌یابی کاربری‌ها در طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای نمونه شهرستان خواف)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۴، ۱۸۰-۱۶۵. <http://georesearch.ir/article-1-330-fa.html>

- یعقوبی فرانی، ا.، و معتقد، م. (۱۳۹۳). موانع مشارکت روستائیان در طرح‌های هادی روستایی شهرستان همدان، فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۱۵۳، ۱۱۳-۱۲۶. <http://jhre.ir/article-1-863-fa.html>
- Asadi, Z., Pourramazan, I., & Molaei Hashtjin, N. (2016). The Role of Participation in Rural development in Khoshk-e bijar District, Rasht County, *Journal of Space Economics & Rural Development*, 15, 61-82. (In Persian)
- 5) Azami, M., Yaghoubi Farani, A., & Motaghed, M. (2015). Investigating the status of participation & the factors affecting it in the Sangestan rural guide plans, *Iranian Journal of Agricultural Economics & Development Research*, 46, 881-889. (In Persian)
- Akbar, A., Flacke, J., Martinez, J., & van Maarseveen, M. (2020). Participatory planning practice in rural Indonesia: A sustainable development goals-based evaluation, *Community Development*, 51, 1-18. <http://dx.doi.org/10.1080/15575330.2020.1765822>
- Anabestani, A A., & Mousavi, S M. (2017). Investigating the amount of participation of villagers in the process of preparing & aroving the rural guide plan (case study: Dashtestan city), *Journal of Human Settlements Planning Studies*, 3, 569-583. (In Persian)
- Anabestani, A A., Azizpour, F., & Javanshiri, M. (2014). The Survey of Satisfaction Rural Communities of L&use Locating in Rural guide plans (Case Study: Villages of Khaf County), *Journal of Geographical Research*, 4, 165-180. (In Persian)
- Anabestani, A., Javanshiri, M., Mousavi, M. (2015). Investigating the factors affecting the participation of villagers in the process of preparing, aroving & implementing the rural guide plan (case study: Dashtestan city), *Geography & Environmental Sustainability Quarterly*, 17, 15-33. (In Persian)
- Azami, M., Yaghoubi Farani, A., & Motaghed, M. (2016). Investigating the type & extent of villagers' participation in the rural guide plans (case study: Sangestan Hamedan village), *Village & Development Quarterly*, 2, 47-73. (In Persian)
- Azizpouz, F. (2013). The need for intellectual rethinking in the preparation of rural guide plans, *Physical Development Planning Quarterly*, 2, 81-90. (In Persian)
- Barghi, H., Ghanbari, Y., Saidi, M. (2012). Investigating the performance of the village Islamic council & the level of people's participation in rural development (case study: Hossein Abad district, Najaf Abad city), *Space Economy & Rural Development Quarterly*, Year 2, 4, . 119-138. (In Persian)
- Eleni, P., Christos, P., Nikolaos, H. (2012). Participatory Evaluation of rural development programmes: A qualitative aroach in the case of modernization of agricultural holdings in Greece, Vol IV, 1, 81-94. <https://www.researchgate.net/publication/241759637>.
- Hayati, D., Dehghanpour, M., Namjooyan, Z. (2016). People's participation strategy in rural development with an attitude towards the experience of implementing the project of empowering the villagers of Kamfirouz region of Fars, *a collection of abstracts of the papers of the second national conference on rural development in Iran*, Rural Development Institute. (In Persian)
- Hosseini Hasel, S, (2011). Evaluate the preparation of rural guide plans with emphasis on villagers' participation, *First International Conference on Rural Development*, Zahedan, Experiences & foresight in local development. (In Persian)
- Housing Foundation of the Islamic Revolution. (2012). *Collection of specific rules & regulations for rural development*, Tehran, Housing Foundation of the Islamic Revolution Publications. (In Persian)

- Jafarpour, M. (2012). Assisment of Prepration Rural Guide plans In Process Dsigning (Case study: villages with rural guide plan of Chaipareh city), Master's Degree Thesis, Department of Geography & Rural Planning, Faculty of Humanities, Tehran, Tarbiat Modares University. (In Persian)
- Jalalian, H., Khodaei, S., & Amini Qavaghloo, A. (2017). Effects of Guide plans implementation on physical development of rural settlements (Case study: Samarin ward in Ardabil city), *Journal of Rural Research & Planning*, 17, 1-18. (In Persian)
- Kharashadizadeh, M., & Ismailnejad, M. (2016). Analysis of the effects of implementing guide plans on the development of rural areas (Case study: Kharashad village, Birj& city, *Journal of Human Settlement Planning Studies*, 11, 131-145. (In Persian)
- Najafi Kani, A., Mirza Ali, M. (2018). Surveying & measuring the level of people's participation & its role in rural development (case study: Sultan Ali Dehistan, Gonbadektovus County), *Human Settlements Planning Studies Quarterly (Geographic Perspective)*, Volume 20, 20, 118-137. (In Persian)
- Oduwaye, L., & Gamu-kaka, F. (2007). Towards Achieving Sustainable Physical Development in Lagos State, Nigeria, Strategic Integration of Surveying Services, FIG Working, 1-21
- Ozerol, G., & Newig, J. (2008). Evaluating the Success of Public Participation in Water Resources Management: Five Key Components, *Journal of Water Policy*, 10, 65-639. <https://doi.org/10.2166/wp.2008.001>.
- Parsons, B. (2006). Rural L& Use Strategy: Public Discussion Draft, Greater Geelong Rural L& Use Strategy, 1, Australia, 1-137.
- Pour Taheri, M., roknedine Eftekhari A., & Abbasi, M. (2012). Evaluation of the performance of rural guide plans in the physical development of rural settlements (Case study: Nabout & Khoran villages of Ivangharb city), *Quarterly Journal of Geography & Environmental Sustainability*, 5, 25-36. (In Persian)
- Pour Taheri, M., roknedine Eftekhari A., & Badri, S.A. (2010). *Strategies & policies for the physical development of rural settlements (with emphasis on global & Iranian experiences)*, Tehran, Publication of the Housing Foundation of the Islamic Revolution. (In Persian)
- Pugliese, P. (2001). Organic Farming & Sustainable Rural Development: A Multifaceted & Promising Convergence, *Sociologia Ruralis*, 41, 1, 112-130. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00172>
- Rasooli, S H. (2017). Investigating the process of preparing a rural guide plan in rural development (Case study: Jamkhaneh village), *Journal of New Geographical Sciences Research*, 11, 193-216. (In Persian)
- Rasouli, S H., Amirinejad, A., Bagheri Jamkhane, M., Bagheri Jamkhane, A. (2016). Evaluation of the process of preparing a rural guide plan (case example: Jamkhaneh village), *the third scientific research conference of new horizons in the sciences of geography & architectural planning & urban planning of Iran*, Tehran, Association for the Development & Promotion of Basic Sciences & Techniques. (In Persian)
- Reed, M, S. (2008). Stakeholder Participation for Environmental Management: a Literature Review, *Biological Conservation*, 141, 2417- 2431. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>
- Rezvani, M.R. (2013). *Rural Development Planning in Iran*, Qoms Publishing House, Tehran. (In Persian)
- Roknedine Eftekhari A. (2015). *Rural Development Management (Theoretical Foundations)*, Tehran, Samat Publications. (In Persian)

- Roknedine Eftekhari A., Badri, S A., & Pour Taheri, M. (2014). *Participatory Methodology in Physical Planning of Rural Settlements*, Tehran, Islamic Revolution Housing Foundation Publications. (In Persian)
- Roknedine Eftekhari, A., Khalife, A., Portaheri, M., Rahmani Fazli, A. (2016). Analysis of the spatial planning management model of rural areas in Iran under study: guide plans of rural areas of Tehran province, *Space Planning & Design Quarterly*, 20, . 61-102. (In Persian)
- Stefano, L. (2010). Facing the Water Framework Directive Challenges: A Baseline of Stakeholder Participation in the European Union. *Journal of Environmental Management*, 91, 1332- 1340. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvman.2010.02.014>
- Taleshi, M., & Azizpour, F. (2017). Physical planning of rural settlements, *Course notes Department of Geography*, Aftab Scholars Publishing. (In Persian)
- Valencia-S&oval, C., Fl&ers, D, N., & Kozak, R, A. (2010). Oarticipatory L& scape Planning & Sustainable community Development: L&scape & urban planning, 94, 63-70. <http://dx.doi.org/10.1016/j.l&urbplan.2009.07.018>.
- Wang, Z., & Dai, W. (2013). Women's Participation in Rural China's Self Governance: Institutional, Socioeconomic, & Cultural Factors in a Jiangsu County. *Governance*, 26, 91-118. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0491.2012.01605.x>
- Yaqoubi Farani, A., Mushtada, M. (2013). Obstacles to villagers' participation in Hamedan's rural guide plans, *Rural Housing & Environment Quarterly*, 153, 113-126. (In Persian)
- Zaheri, M., Karimzadeh, H., & Alipour, Kh. (2019). Participatory planning of rural development with emphasis on border markets (Case study: Sardasht city), *Journal of Regional Planning*, 9, 105-120. (In Persian)
- Zasada, I., Hafner, K., Schaller, L., van Zanten, B, T., Lefebvre, M., Malak-Rawlikowska, A., & Zavalloni, M. (2017). A conceptual model to integrate the regional context in l&scape policy, management & contribution to rural development: Literature review & European case study: evidence *Geoforum*, 82, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.03.012>.